

1989) çevirmiştir. 4. *Das arabische Reich und sein Sturz* (Berlin 1902, 1960). Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemi-ne dair bir girişten sonra Emevî Devleti'nin sonuna kadarki İslâm tarihini ihtiva eden eseri Margaret Graham Weir İngilizce'ye (*The Arab Kingdom and Its Fall*, Calcutta 1927; nşr. A. H. Harley, London 1973), Ebû Rîde Arapça'ya (*Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye min zühûri'l-İslâm ilâ nihâyeti'd-devleti'l-Ümeviyye*, Kahire 1958) ve Fikret İşıltan Türkçe'ye (*Arap Devleti ve Suku-tu*, Ankara 1963) tercüme etmiştir. Wellhausen'in ayrıca *Encyclopaedia Britannica* (9. bs.), *Jahrbücher für Deutsche Theologie*, *Deutsche Literaturzeitung* ve *Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft* gibi ansiklopedi ve dergilerde maddeleri ve makaleleri, kitap tanıtımları yayımlanmıştır. *Encyclopaedia of Britannica*'ya yazdığı "Muhammad" maddesi Mevlevî Abdülâlim Ahrârî tarafından Urduca'ya çevrilmiştir (*Siretü'n-nebî aor Müsteşrikin*, Delhi 1900, 1929) (eserlerinin listesi için bk. Rahlfs, *Studien zur semitischen Philologie*, s. 351-368; *Bibliographie der Deutschsprachigen*, XVIII, 408-410).

BİBLİYOGRAFYA :

J. Wellhausen, *Prolegomeno zur Geschichte Israels*, Michigan 2005; W. L. Baxter, *Sanctuary and Sacrifice: A Reply to Wellhausen*, London-New York 1895; A. Rahlfs, "Verzeichnis der Schriften Julius Wellhausen", *Studien zur semitischen Philologie und Religionsgeschichte: Julius Wellhausen zum siebzigsten Geburtstag am 17. Mai 1914* (ed. K. Marti), Giessen 1914, s. 351-368; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 223-226; A. Jepsen, "Wellhausen in Greifswald: Ein Beitrag zur Biographie Julius Wellhausens", *Festschrift zur 500-Jahrfeier der Universität Greifswald 17.10.1956*, Greifswald 1956, II, 47-56; a.mlf., *Der Herr ist Gott: Aufsätze zur Wissenschaft vom Alten Testament*, Berlin 1978, s. 254-270; L. Peritt, *Vatke und Wellhausen*, Berlin 1965; C. H. Becker, *Islamstudien*, Hildesheim 1967, II, 474-480; F. Ph. Boschwitz, *Julius Wellhausen: Motive und Mass-stäbe seiner Geschichtsschreibung*, Darmstadt 1968; *el-Müsteşrikin'e'l-Almân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1978, I, 107-113; J. van Ess, "From Wellhausen to Becker: The Emergence of Kulturgeschichte in Islamic Studies", *Islamic Studies: A Tradition and Its Problems* (ed. M. H. Kerr), Malibu-California 1980, s. 27-51; K. Rudolph, *Wellhausen als Arabist*, Berlin 1983; a.mlf., "Wellhausen, Julius", *ER*, XV, 368-369; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVIII, 408-410; R. Smend, *Julius Wellhausen: Ein Bahrbrecher in drei Disziplinen*, München 2006; E. Littmann, "Erinnerung an Julius Wellhausen", *ZDMG*, CVI (1956), s. 18-22; R. G. Kratz, "Wellhausen, Julius", *Theologische Realenzyklopädie*, Berlin 2003, XXXV, 527-536.

HİLAL GÖRGÜN

Die WELT des ISLAMs

Alman şarkiyat araştırmaları dergisi.

1912 yılında Martin Hartmann, Josef Froberger ve Georg Kampffmeyer'in girişimiyle kurulan ve ilk hedeflerinden biri Hartmann'ın ifadesiyle "Alman sömürgelerindeki müslümanların yaşantısını araştırmak" olan (*WI*, I/1 [1913], s. v) Deutsche Gesellschaft für Islamkunde cemiyetinin yayın organı olarak 1913'ten itibaren neşredilmeye başladı. Derginin editörlüğünü üstlenen Kampffmeyer ilk sayıdaki yazısında derginin, cemiyetin üyelerine İslâm dünyası hakkında bilimsel temellere dayanan, herkesin anlayabileceği bir dille makale ve çalışmalarla hitap etmek için çıkarıldığını belirtir. Buna göre ilgi alanını güncel konular teşkil edecektir. Kampffmeyer, özellikle XIX. yüzyıl Alman şarkiyatçılığına damgasını vurmuş olan filolojik yaklaşımdan uzak duracaklarını vurgular. *Die Welt des Islams* (*WI*) bu niteliğiyle daha ziyade İslâm tarihi ve kültürüyle ilgilenen *Der Islam* ve Doğu ülkelerinin çağdaş siyasal ve kültürel olaylarıyla uğraşan, hedef grubunu yalnız bilim adamlarının teşkil ettiği *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* adlı dergilerden farklı bir yaklaşım sergilemekteydi. Her ne kadar derginin tüzüğünde siyasî ve dinî amaç güdülmeyi söylese de cemiyetin ve derginin güncel olanı ilgi alanına taşıyarak Almanya'nın sömürge politikalarıyla ilgilenen Hartmann ve Kampffmeyer'in sözlerinden ve derginin ilk sayısında Almanya'nın sömürgelerinden sorumlu bürosu Reichskolonialamt'tan parasal yardım alındığını bildirilmesinden anlaşılmaktadır (*WI*, I/1 [1913], s. ii). Diğer taraftan dergide Almanya'nın o sırada sömürgesi olan Togo ve Kamerun'daki İslâmî yaşama özel alâka gösterilmesi ilgi çekicidir.

Die Welt des Islams'da baştan itibaren ayrı bir profil çizilmesine rağmen *Der Islam*'ın kurucusu Carl Heinrich Becker tarafından rakip görülerek bir ölçüde şüpheye karşılanmaktaydı. Almanya kamuoyunun bu yıllarda gittikçe Osmanlı Devleti ve Türkler'le ilgili konulara yönelmesi derginin çeşitli kaynaklardan elde edilen haberlerinde belirlemektedir. Nitekim o dönemde çıkan sayılar büyük ölçüde belgesel nitelikleriyle dikkati çekmektedir. 1917'de, iyi imkânlarla donatılmış yarı resmî bir yayın organı olan *Der neue Orient* adlı derginin başta Türkiye'ye dair haberler olmak üzere Doğu ülkelerinin siyaset, ekonomi ve toplumu hakkında bilgi ver-

meye başlaması, *Die Welt des Islams*'ın yapısında o bölgedeki olayların iç yüzünün değerlendirilmesine yönelik bir değişime yol açmıştır.

Dergi 1919-1923 yıllarında yayın hayatına ara vermiştir. M. Hartmann, Aralık 1918'de öldükten sonra 1921'e kadar cemiyetin başkanlığını yapan C. H. Becker (*WI*, VII/3-4 [1919], s. vii), cemiyet ve dergiyi bir başka cemiyet (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) ve yayın organıyla birleştirerek feshetmeyi önerdiyse de cemiyet üyeleri bunu kabul etmemiştir. Derginin editörü Kampffmeyer, bu konuda bütün Almanya'nın yeniden inşa sürecinde Doğu ile ilgili bilimsel çalışmaların da organize edilmekte olduğunu, dolayısıyla kendilerinin de üyelerine bu konuda henüz kesin bir şey söyleyemeyeceklerini ifade eder (*WI*, VII/3-4 [1919], s. 101-102; ayrıca bk. *WI*, VIII/1 [1923-26], s. 12).

1923'te yeniden yayımlanmaya başlanan derginin VIII. cildi (1923-1926) 1951 yılına kadar devam eden yeni bir alt başlık taşımaktaydı: *Zeitschrift für die Entwicklungsgeschichte des Islams besonders in der Gegenwart* (başta günümüz olmak üzere İslâm'ın gelişim tarihi dergisi). VIII. cilt, kapsamlı belge ve çağdaş tarihle ilgili bölümleriyle bir bakıma eski düzene geri dönmüştür. 1927'den itibaren Gotthard Jäschke (Jaeschke) dergide diğer bazı önemli makaleleri dışında Türkiye kronolojisi serisini (*Die Türkei seit dem Weltkriege*) yayımlamaya başlamış, 1932'den itibaren Kampffmeyer'le birlikte ve 1937'den itibaren tek başına dergiyi şekillendirip yön vermiştir. II. Dünya Savaşı sırasında dergi çıkmaya devam ettiyse de bu yıllardaki sayılarında daha ziyade Annemarie Schimmel, Otto Spies ve Jäschke gibi yazarların hacimli çalışmaları basılmış, bunlar daha sonra kitap şeklinde de neşredilmiştir. 1941 yılı sayısı Friedrich Giese'ye armağan edilen dergide 1943'te Otto Spies'in "Die türkische Prosaliteratur der Gegenwart" başlıklı çalışması XXV. cildin birinci sayısı olarak basıldıktan sonra yayının hayatına son verilmiş, dergiyi çıkaran Deutsche Gesellschaft für Islamkunde cemiyetinin varlığı sona ermiştir.

Jäschke, 1951 yılında Hollanda'nın Leiden şehrindeki Brill Yayınevi ile anlaşarak Deutsche Forschungsgesellschaft'ın finansal desteğiyle derginin yeni serisini uluslararası nitelikte ve üç dilde (Almanca, İngilizce ve Fransızca), makale-haberler-belgeler şeklindeki eski tertibini koruyarak çıkarmıştır. Yeni seri de İslâm dünyasının

Die WELT des ISLAMs

çağdaş gelişmelerine ağırlık vermeyi sürdürmüş, 1950'li yıllarda Jäschke'nin "Der Islam in der neuen Türkei" adlı kapsamlı yazısı gibi modern İslâm ülkeleriyle ilgili makaleler yayımlanmıştır. 1961'de derginin redaksiyonunu üstlenen, Bonn'da yeni kurulan Seminar für Orientalische Sprachen'in müdürü Otto Spies dergide, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir daha çıkmayan *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen*'in etki alanına da önem vermeyi öngörmektedir. Spies, 1974'te çıkan ve daha çok Türkiye hakkındaki yazıları ihtiva eden *Festschrift Gotthard Jäschke* (G. J. için armağan) sayısını derginin XV. cildi olarak neşretmiştir.

Otto Spies'in 1981'de ölümünün ardından derginin editörlüğünü Stefan Wild ve Werner Ende üstlenmiş, bunlara 1993-1997 yılları arasında Klaus Kreiser de katılmıştır. 1984'te derginin 1951'den beri üç dilde yayımlanan alt başlığı bu defa *Internationale Zeitschrift für die Geschichte des Islams in der Neuzeit* şeklinde değiştirilmiş, bu da derginin kapsadığı dönemi az da olsa genişletmiştir. Dergide ağırlıklı şekilde yine XVIII. yüzyıldan itibaren meydana gelen gelişmeler konu edilmiştir. İlgili alanının coğrafi yelpazesi de belli bir ölçüde genişleyip Almanya'daki Türk yazarları ile Yugoslavya'daki müslümanların durumu gibi konulara da yer verilmiştir. XXVIII. cilt Fritz Steppat'a altmış beşinci doğum yılı armağanı olarak yayımlanmıştır (1988).

1990'da Reinhard Schulze'nin kaleme aldığı, Aydınlanma çağını evrensel bir olay diye gören revizyonist bir yazı (Das islamische achtzehnte Jahrhundert: Versuch einer historiographischen Kritik, XXX, 1990, s. 140-159) tartışmaya yol açmış, dergi 1996'da farklı bir yapı kazanarak "International Journal for the Study of Modern Islam" alt başlığıyla çıkmıştır. Bundan böyle, *Die Welt des Islams*'ın her yıl çıkan fasküllerinden birinde bir misafir editörün idaresi altında İslâm dünyasının sınırları, Avrupa'da şeriat gibi tartışmalı konulara yer verilmiştir. Stefan Wild ve Werner Ende, 1981'den beri birlikte yürüttükleri editörlük görevini 2002 yılında Stefan Reichmuth'a bırakarak geri planda çalışmalarına devam etmişlerdir. 2004'te, derginin yapısına bilimsel tartışmaya yönelik Viewpoints ve İslâm ülkelerindeki güncel olay ve gelişmeleri belgelemek için "documentation" adıyla biri yeni, diğeri eski iki bölüm dahil edilmiştir. Böylece dergi, ilk yayımlanmaya başladığı dönemde herke-

sin anlayabileceği yarı popüler ve sadece Almanca yazılar ihtiva eden bir yayından bugün şarkiyat alanında başta İngilizce olmak üzere farklı dillerde yazıların yer aldığı bir platforma dönüşmüştür. Christian Szyska derginin 1951-1995 yılları arasında yayımlanan yeni serisinin I-XXXV. ciltleri için bir indeks hazırlamıştır (Leiden 1997).

BİBLİYOGRAFYA :

J. Kloosterhuis, *Friedliche Imperialisten: Deutsche Auslandsvereine und auswärtige Kulturpolitik, 1906-1918*, Frankfurt 1994, II, 584-589; P. Heine, "Die Deutsche Gesellschaft für Islamkunde", *Islamstudien ohne Ende: Festschrift für Werner Ende zum 65. Geburtstag* (haz. R. Brunner v.dğr.), Würzburg 2002, s. 175-181; M. Hartmann, "Deutsche Gesellschaft für Islamkunde", *WI, I/1* (1913), s. V-VII; G. Kampffmeyer, "Pläne Perspicere", *a.e.*, I/1 (1913), s. 1-6; a.mlf., "Das Seminar für Orientalische Sprachen zu Berlin", *a.e.*, VIII/1 (1923-26), s. 4-14; "Nachrichten über Angelegenheiten der Deutschen Gesellschaft für Islamkunde", *a.e.*, VII/3-4 (1919), s. VII.

HEDDA REINDL KIEL

WENSINCK, Arent Jan
(1882-1939)

Hollandalı şarkiyatçı.

7 Ağustos 1882 tarihinde Aarlanderveen'de doğdu. Hollanda reform kilisesine bağlı bir rahip olan babasının izinden giderek klasik dilleri öğrenmek üzere gimnaz-yuma devam etti. İbrânîce ve Süryânîce öğrendi. 1901'de kaydolduğu Utrecht Üniversitesi'nde bir yıl teoloji okuduktan sonra Sâmi dillerine yöneldi ve *The Encyclopaedia of Islam*'ın baş editörü Martinus Theodorus Houtsma ile çalıştı. 1904 yılından itibaren çalışmalarını Leiden Üniversitesi'nde sürdürdü. Michael Jan de Goeje ve Christian Snouck-Hurgronje gibi isimlerin öğrencisi oldu. Doktora çalışmaları sırasında Berlin ve Heidelberg'de çeşitli derslere katıldı; bu arada İbrânîce, Ârâmîce, Süryânîce ve Arapça'sını geliştirdi. Hurgronje'nin danışmanlığında Yahudiliğin İslâm'a etkisini incelediği *Mohammed en de Joden te Medina* başlıklı doktorasını 1908'de tamamladı. Aynı yıl *The Encyclopaedia of Islam*'ın sekreterliğine getirildi. 1909-1912 yıllarında Amersfoort ve Utrecht'te liselerde İbrânîce, Utrecht Üniversitesi'nde Ârâmîce dersleri verdi. 1912'de Leiden Üniversitesi'nde İbrânîce, Ârâmîce ve Süryânîce hocası yaptı. Bu süreçte British Museum'daki Süryânî, Kiptî, Arap ve Habeş dillerindeki bazı kaynakları inceledi. Sâmi dillerinin ardından İslâm araştırmalarına yöneldi. Hurgronje'nin emeklili-

ğe ayrılmasıyla 1927'de Leiden Üniversitesi'nde Arapça bölümünün başkanlığına getirildi.

Başlangıçtaki ilgi alanı Sâmi dilleri olmasına rağmen daha çok İslâm araştırmaları alanındaki çalışmalarıyla tanınan Wensinck, Yahudilik ve Hristiyanlığın yanı sıra Helenistik dünyaya ait bilgi birikimini de eserlerine yansıttı; muhtelif din ve kültürlerin İslâm'ın teşekkülündeki izlerini tesbit etmek amacıyla mukayeseli araştırmalar yaptı. İslâm'ın diğer dinlerden alıntıları yaptığı iddiası üzerinde ısrarla duran şarkiyat geleneğine bağlı olan Wensinck, İslâm'daki birçok fikhî düzenlemenin yahudi kaynaklarına dayandığını iddia etti. Süryânî metinlerinden hareketle tasavvuf ve Süryânî mistisizmi arasındaki irtibatı vurgulayarak Ninevâli İshak'ın (VII. yüzyıl) mutasavvıfları etkilediği görüşünü öne sürdü. Öte yandan Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'inin Süryânî ilâhiyatçısı İbnü'l-İbrî'nin temel kaynaklarından biri olduğunu söyleyerek farklı din mensuplarının buluştuğu kültürel ortak zemini çalışmalarında ön plana çıkardı.

Wensinck, İslâm'la ilgili araştırmalarından bilhassa *A Handbook of Early Muhammadan Tradition* ve *Concordance* gibi hadis çalışmalarıyla bilinir. Ignaz Goldziher'in metodunu takip ederek İslâm tarihini çatışma mihrinde ele almış ve hadisleri muhalif tarafların kullandığı bir silâh şeklinde tanıtmıştır. Ona göre hadisler, İslâm'ın sonraki dönemlerde geçirdiği aşamaların birer yansıması olup en çok II. (VIII.) yüzyılın başlarına kadar geri götürülebilir (*The Muslim Creed*, s. 59). Goldziher'in de üzerinde ısrarla durduğu gibi diğer dinlerin kutsal metinlerinden yapılan alıntılar zamanla hadis durumuna gelmiştir (*MW*, XXI [1921], s. 243-244). Onun bu tür görüşlerini *The Encyclopaedia of Islam*'da yer alan "İbrâhîm", "al-Khaḍîr", "Khamr", "Khuṭba", "al-Masiḥ", "Naḍîs" gibi maddelerinde görmek mümkündür. Özellikle "İbrâhîm" maddesinde ileri sürdüğü görüşlerin yol açtığı tepkiler, Mısır Kralı Fuâd tarafından 1932'de Kahire'de kurulan ve H. A. Roskeen Gibb, Louis Massignon, August Fischer, Carlo A. Nallino gibi şarkiyatçıların üye olduğu Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'ye üye kabul edilmesini engelledi. Adaylığının duyulmasının ardından yazdığı "İbrâhîm" maddesi Mısır basınında yer aldı. Bunu İslâm düşmanlığıyla nitelendirildiği bir dizi yazı takip edince Hollanda Konsolosluğu kendisinden bir açıklama istedi. Wensinck cevabında "İbrâhîm" maddesinde Hurgronje-